

ION CANTACUZINO –CERCETĂTOR ȘI ORGANIZATOR AL SISTEMULUI SANTAR ROMÂNESC, OMAGIAT DE FRANCEZI

ION CANTACUZINO-RESEARCHER AND ORGANIZER OF THE ROMANIAN HEALTH SYSTEM, HONORED IN FRANCE

As.univ. drd. *Florin Leășu*¹, as.univ. drd. *Oana Andreescu*¹,
prof.univ.dr. *Cristina Borzan*², prof. univ. dr. *Liliana Rogoza*¹,
¹Facultatea de Medicină Generală, Universitatea „Transilvania”, Brașov
²Facultatea de Medicină, UMF Cluj Napoca
Autor corespondent: *Florin Leășu*, e-mail: *florinleasu@yahoo.com*

Abstract:

A remarkable personality of Romanian medical history, by his formation, education and activity in the field of medicine Ion Cantacuzino belongs in equal measure to France and Romania. His involvement and contribution to medical research as well as to sanitary organisation have secured Cantacuzino a well-deserved place in the gallery of both the Romanian medical school founders and the personalities that have honoured the Pasteur Institute of Paris.

Key-words: Ion Cantacuzino, history of medicine, Romania-France relationship

Contextul dezvoltării colaborării româno-franceze în domeniul științei în secolul XX

Așa cum spunea Mihaela Rădulescu: „*atitudinea empatică a intelectualilor romani pentru Franța, pentru limba și cultura franceză constituie un fenomen social și cultural de o mare complexitate și cu durată de peste două secole, care a influențat esențial structura spiritualității românești.*” [11]

Relațiile româno-franceze în domeniul medicinei au reprezentat doar un moment al cooperării dintre cele două țări, în domenii diferite: de la știință și artă până la cel al politicului sau cel militar și diplomatic.

Influența franceză asupra culturii și civilizației românești se desfășoară pe două căi: în principal prin românii care au plecat la studii la Paris și care reîntorși în țară vor implementa modele noi dobândite acolo și, pe de altă parte, prin francezii care s-au stabilit sau au activat în România, cel mai elocvente exemple fiind cele ale lui Carol Davila sau Jules Guiart.

Relația româno-franceză este ilustrată de nume precum: Heliade-Rădulescu, Ion și Dumitru Brătianu, Tristan Tzara, Eugen Ionescu, Constantin Brâncuși, Nicolae Grigorescu, George Enescu, Henri Coandă, Emil Racoviță,

Nicolae Paulescu, Ion Cantacuzino, personalități remarcate în domeniile artei sau științei europene și chiar universale, personalități care, așa cum spunea Nicolae Titulescu „*au deschis României drumul spre dezvoltarea ei culturală, dar și calea spre libertate, unire și independență*” [10], și nu în ultimul rând, am adăuga noi, au deschis calea spre știință.

Dezvoltarea artei și științei românești nu poate fi analizată în afara înțelegerii contextului european al dezvoltării generale, în care cooperarea la nivel european, deși nu se realiza în cadrul unei structuri organizate cum este astăzi Uniunea Europeană, se realiza în cadrul unei structuri spirituale care suplinea, fără nici un fel de probleme, structura politică.

Legătura dintre România și Franța a devenit atât de puternică încât Bucureștiul era considerat micul Paris, iar Franța era una din țările favorite ale românilor, așa cum arată Nicolae Titulescu: „*Când vorbești despre legăturile dintre Franța și România nu este cu putință să nu-ți dai seama că ele depășesc domeniul politic. Orice român poartă Franța în inima lui*” pentru că „*Românii au memoria inimii. Ei nu ar putea uita niciodată că la fiecare etapă hotărâtoare a istoriei lor, dezvoltarea naturală a poporului român s-a amplificat neîncetat pentru*

atingerea țelurilor sale naționale, grație unui gest francez". [10]

Ion Cantacuzino – personalitate a medicinei românești și universale

Gomoiu va spune despre Cantacuzino că este: "*creator al propriei sale istorii și, de asemenea, el însuși a trecut în istorie*", explicând în acest fel notorietatea de care se bucura acesta. [16]

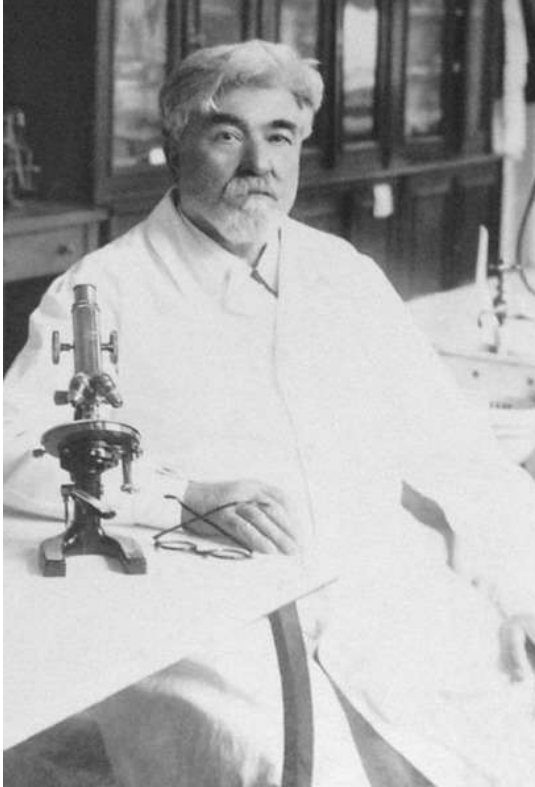

Figura 1 – Ion Cantacuzino

Descendent dintr-o familie care a dat personalități de seamă ale vieții științifice și politice din România, Ion Cantacuzino s-a format în primii ani sub îndrumarea mamei sale, însușindu-și limbi moderne precum: franceza și germana alături de latină și greacă.

De la 16 ani pleacă la Paris, unde după absolvirea liceului se va apleca asupra filozofiei pe care o va absolvi în 1885.

Dar adevărata chemare a lui Cantacuzino se va dovedi a fi medicina la care va ajunge după un popas de 1 an la facultatea de biologie.

Asemenea bunicului său Mavros a fost preocupat de organizarea sistemului de sănătate din România și de combaterea epidemiilor, în special a celor de holeră și ciumă. [6, 8]

Printre mentorii săi se numără Maurice Nicolle și Ilia Mecinikov. Dacă primul l-a inițiat în tainele tehnicii de laborator, element esențial

în dezvoltarea cercetărilor sale bacteriologice anterioare, sub îndrumarea lui Mecinikov își va desăvârși formația științifică pe parcursul realizării tezei despre imunitate și vibriionul holeric, teză pe care o va susține alături de Cornil.

Odată cu finalizarea tezei se va termina și epoca Paris și va reveni în țară pentru un scurt intermezzo la Iași, în calitate de profesor.

Revenit în laboratoarele mentorului său Mecinikov își va continua cercetările privind vibriionul holeric și fagocitoza.

Devenit profesor universitar la București își pune toată energia în înființarea unui laborator de medicină experimentală, actualul Institut Cantacuzino, implicării în realizarea vaccinării în focar pentru combaterea holerei în timpul războiului balcanic sau în organizarea luptei împotriva tuberculozei

Alte cercetări au fost legate de rolul anticorpilor în imunitatea antibacteriană, macrofage, transformarea la *Streptococcus pyogenes* ("Fenomenul Cantacuzino") sau vaccinarea pe cale digestivă în febra tifoidă.

Nu au întârziat să apară și implicările la nivel internațional, devenind membru Oficiul Internațional de Igienă, vicepreședintele Convenției Internaționale de igienă, membru în Biroul Internațional al Muncii, membru în Comitetul de Igienă al Ligii Națiunilor și președinte al Ligii contra Tuberculozei. [6,8]

Activitatea i-a fost recompensată cu Legiunea de onoare în grad de comandor în 1918, Medaille d'or de la Reconnaissance Française în 1919, Ordinul Steaua României în grad de cavaler în 1921.

Activitatea în domeniul sănătății publice, a managementului sanitar a făcut să fie numit ministru al Sănătății 1931-1932 calitate în care a impus legea Cantacuzino.

Având 568 de articole și 5 părți (Organizarea centrala si exterioară, Exercițiul medicinei si personalul sanitar si de ocrotire, Dispozițiuni speciale privitoare la sănătate si ocrotire cu un capitol special despre profilaxia și combaterea bolilor infecțioase, Resurse financiare și Dispozițiuni finale si tranzitorii) legea reprezintă un model de structurare și claritate, care însă nu a fost pusă niciodată în practică în totalitate. [7]

Emilia Stancu în *Din istoria farmaciei românești interbelice* va preciza. „Adevărate

sinteze ale legislației în domeniu, cele două legi sanitare majore care au reglementat juridic activitatea medico-farmaceutică în perioada 1918-1940, au fost legea Cantacuzino-Sion pentru primul deceniu interbelic și legea Moldovan pentru cel de al doilea.” [15]

Creator de școală, Cantacuzino i-a avut drept colaboratori și/sau le-a fost mentor unor personalități precum academicienii Mihai Ciucă, C. Ionescu-Mihăiești, D. Combiescu, M. Nasta. Exemplul său va fi urmat elevi sau colaboratori precum: academicianul D. Danielopolu, creatorul Institutului de Medicină Internă „N.Gh.Lupu”, de academicianul Marius Nasta creatorul Institutului de Ftiziologie „M.Nasta”, de academicianul C.I. Parhon creatorul Institutului de Endocrinologie „C.I.Parhon”, de academicianul Șt. Nicolau creatorul Institutului de Virusologie „Șt.S.Nicolau”, de profesorul P.Riegler creatorul Institutului de Institutul Pasteur, București.

Figura 2 –Institutului Cantacuzino

Dar Cantacuzino a fost și a rămas un spirit mereu tânăr, pentru că „Egoismul nu poate fi creativ, unde lipsește dragostea de acolo fuge tineretul” [18] și pentru că, așa cum spunea Arghezi: „Ion Cantacuzino iubește natura simplu ca un frate și o cunoaște cu inteligența savantului” [3]

Omagierea lui Ion Cantacuzino în Franța

Studierea istoriei medicinei este un motiv de înțelegere a trecutului și un factor esențial pentru dezvoltarea viitorului pentru că „Medicina a fost întotdeauna strâns legată de istorie. Istoria medicinei este istoria științei și a

culturii, a teoriei și a practicii” spun Orsolya Horber și Karoly Zilahi. [4]

Studierea istoriei comune româno-franceze este o necesitate, pentru că, așa cum arăta Mihaela Șt. Rădulescu: „După ce elita intelectuală românească devenise ferm francofilă și francofonă, în baza acumulării realizate prin adăparea la cultura franceză solid constituită de pe atunci, această elită n-a întârziat să imprime împrumutului un sens dublu, la început timid, dar apoi din ce în ce mai viguros, transformându-l în schimb cultural. După ce a înmagazinat, intelectualitatea autohtonă a început să producă, devenind astfel capabilă să restituie parțial împrumutul cultural pe care îl făcuse timp de o jumătate de secol, împrumut fără care nu ar fi ajuns să devină productivă. A fost construit în acest mod un patrimoniu spiritual comun, romano-francez, prin contribuția unui întreg șir de creatori români din variate domenii ale cunoașterii.”, ilustrată în modul cel mai elocvent de Ion Cantacuzino. [11]

Dar legătura științifică din lumea medicală, dintre România și Franța a fost ilustrată de-a lungul timpului și de alte personalități precum Carol Davila sau Nicolae Kalinderu, Zaharia Petrescu, Ștefan Nicolau, Alexandru Slătineanu sau Mina Minovici. [1, 2, 9, 12, 13, 14].

Rolul și locul lui Ion Cantacuzino în lumea științei medicale a fost recunoscut de Institutul Pasteur din Paris. Biografia sa este prezentată pe site-ul instituției alături de cele ale lui Joseph Babinski (1857-1932), Camille Guérin (1872), Constantin Levaditi (1874-1953), sau Alexandre Yersin (1863-1943)

Figura 3 – Bibliografia lui Cantacuzino pe site-ul Institutului Pasteur din Paris

Franța, a doua patrie a lui Cantacuzino, așa cum e văzută de M. Tiffeneau, care îl va comemora, la moartea sa, printr-un amplu material publicat la Académie nationale de médecine (France). Bulletin de l'Académie nationale de médecine. 1934/06/26.

Membru al Academiei de Medicină și al Academiei de științe din Franța, membru al societății de Istoria Medicinii, Marc Émile Pierre Adolphe Tiffeneau își va structura materialul, cele 23 de pagini, în 3 părți mari: viața, activitatea și omul.

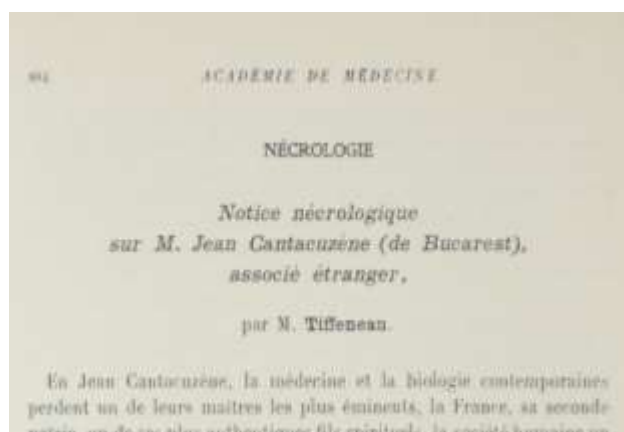

Figura 4 – Necrologul scris de M. Tiffeneau
Sursa: gallica.bnf.fr / Bibliothèque de l'Académie
nationale de médecine

Pentru a înțelege activitatea și viața profesorului Cantacuzino, ne sunt oferite câteva repere, plecând de la descendența sa nobiliară, din Cantacuzini, fără a fi însă neglijată influența strămoșilor pe cale maternă, și special a bunicului său Mavros: „C'est sans doute à cette antique et célèbre lignée des Cantacuzène que notre confrère devait à la fois son tempérament énergique, sa stature de chef et surtout ses qualités intellectuelles, dont il semble cependant qu'une partie lui venait également de sa mère Doamnei Maria Mavros, fille du général Mavros, femme remarquable par l'énergie autant que par l'intelligence et dont, jusqu'en 1902, date de sa mort, Jean Cantacuzène aimait à reconnaître l'ascendant.”

Perioada pariziană legată de formarea sa în domeniul literelor va fi de asemenea evocată, alături de prietenii pe care le va stabili în acel timp.

Spirit enciclopedic și sensibil în același timp, el este evocat prin cuvintele profesorului Ionescu-Mihăiești, care i-a fost și discipol în

același timp: „Tout en lui, dit Jonesco, son organisation intellectuelle si complète, sa sensibilité si riche et si fine, enfin sa vitalité immense et surtout son aptitude à sympathiser et à communier avec la nature qui l'entourait, tout cela devait infailliblement le pousser vers l'étude de la vie et de ses diverses manifestations.” [17]

Participarea la război și experiența dobândită în cadrul acestuia îl vor reorienta spre medicină și explică în aceeași măsură preocupările sale constante în domeniul reducerii impactului bolilor infecto-contagioase sau a organizării structurilor sanitare în România.

Deși ar fi putut rămâne în zona clinică, Cantacuzino se îndreaptă spre cercetarea științifică, având ocazia de a-i cunoaște pe: Metchnikoff, Roux, Chamberland, Vaillard, Marmorek, Mesnil, Morax, Maurice Nicolle, Salimbeni, Bordet și Besredka.

Despre a doua perioadă franceză, Marc Tiffeneau ne informează că: „Cantacuzène venait de découvrir l'hémolyse du globule rouge de l'oie et quotidiennement il recevait dans son laboratoire la visite du Maître venant s'informer du progrès de ses recherches.” [17]

Menținerea legăturii permanente de către Ion Cantacuzino cu cele două patrii ale sale este analizată de către Marc Tiffeneau, în cadrul primei părți, fiind remarcată preocuparea sa pentru întărirea relațiilor și colaborării în domeniul științific și sprijinirea schimbului de profesori și studenți între cele două părți.

Capitolul legat de activitatea profesională abordează subiecte precum: vibrionul holeră, imunitatea celulară și umorală, scarlatina, lupta contra unor maladii precum: holera, tuberculoza, tifosul

Sintetic, cercetări despre holeră sunt văzute ca fiind deosebit de importante: „Dans ses recherches sur le vibrion cholérique qui constituent sa première grande étude expérimentale, Cantacuzène fut amené non seulement à préciser le processus de l'infection cholérique qui, chez le cobaye, est si divers suivant que le vibrion pénètre par les voies digestives ou par les voies parentérales, mais encore à comparer les réactions d'immunité cellulaire chez l'animal normal et chez l'animal immunisé.” [17]

Imunitatea celulară, studiu spre care s-a aplecat în laboratoarele de la Paris, sub influența

lui Metchnikoff, vor prilejui un nou moment de evocare a personalității geniale a lui Cantacuzino: „*Cette étude magistrale dont il exposa les résultats d'ensemble, en 1923, dans sa conférence pour le soixante-quinzième anniversaire de la Société de Biologie, le conduisit non seulement à prouver l'existence dans toute la série animale de l'immunité humorale toujours discutée, mais encore à découvrir, chez quelques Invertébrés, un nouveau mode de protection qu'il appela «Immunité de contact»*” [17]

Scarlatina, reprezintă un domeniu mai puțin cunoscut din preocupările lui Cantacuzino, în care însă rezultatele obținute de el nu au fost la nivelul celorlalte: „*C'est vers 1910 que Cantacuzène commença d'envisager le problème de la scarlatine expérimentale et entreprit toute une série de travaux qui lui permirent de reproduire la maladie avec tous ses symptômes typiques, fièvre, éruption, desquamation, d'abord chez le singe puis chez le lapin, par simple inoculation de produits non Mitres provenant d'enfants morts de scarlatine maligne.*” [17]

Capitolul despre rolul lui Cantacuzino în combaterea bolilor infecțioase se axează pe campaniile pe care acestea le-a coordonat, referitoare la vaccinarea antiholerică a armatei române, la campania de vaccinare antitifoïdă – experimentul Moreni și la campania de vaccinare BCG, desfășurată la puțin timp de la apariția acestui vaccin.

Activitatea lui Cantacuzino a fost una merituosă pentru că: „*Sous la vigoureuse impulsion de Cantacuzène, les entreprises de vaccination préventive contre toute une série d'épidémies et d'endémies ont pris en Roumanie une importance considérable pendant les vingt dernières années.*” [17]

Dar, omul Cantacuzino era o personalitate la fel de impresionantă ca și savantul, așa cum ni-l descrie Marc Tiffeneau: „*A côté de sa physionomie si vivante qu'aiment les mouvements de ses traits et de ses lèvres, ce qui frappait le plus en sa personne et ce qui le caractérisait par-dessus tout, c'était la débordante puissance de vie qui était en lui et qui, suivant la juste expression du professeur Focillon, faisait de son existence «la plus*

chaleureuse et la plus vivante de toutes les vies.” [17]

Dar Cantacuzino va fi evocat la fel de elogios și de Focillon. „*ce puissant équilibre de facultés, cette aptitude à vivre avec aisance sur tous les sommets, cette égale intensité de dons qui de loin en loin nous font reconnaître, au milieu d'une humanité fragmentaire et spécialisée, l'homme complet.*” [17]

Comemorarea de la Academia franceză unde i-a fost prezentat necrologul realizat de Marc Tiffeneau a fost doar o modalitate de a-i aduce un omagiu celui care a fost unul din cei mai importanți profesori de microbiologie, care a onorat prin opera și activitatea sa ambele țări: România și Franța, cărora le-a aparținut în egală măsură prin educație și activitate științifică, prefigurând dezvoltarea unei Europe unite, așa cum ne-o dorim astăzi.

Considerat de Nicolae Iorga „*însăși întruparea integrală a puterii, voinței și inteligenței omenești*” Ion Cantacuzino rămâne un model demn de urmat pentru generațiile actuale de medici, indiferent unde se pregătesc aceștia sau în ce țară vor profesia. [5]

Bibliografie:

- [1] Bărbulescu C. - Medicina din România la congresele și conferințele medicale internaționale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, Clujul Medical 2012 Vol. 85 - nr. 1, 116-120
- [2] Carata A. - Școala franceză și învățământul farmaceutic din București, NOEMA, vol. VI, 2007, pg. 58-72
- [3] Constantin B. - Ion Cantacuzino și artele plastice, Revista Medicală Română – vol. LIV, nr.4, an 2007, pg 242-249
- [4] Horber O.; Zilahi K. - Rolul educației umaniste a medicului. Decizii profesionale între succes și eșec. Revista Română de Bioetică, vol. 7, Nr. 2, Aprilie – Iunie 2009, pg 40-44
- [5] Iorga N. - In memoria prof. I. Cantacuzino, Rev. st. med., 1936, t. 48, p. 379
- [6] Jean Cantacuzène (1863-1934) - Biographical sketch http://www.pasteur.fr/infosci/archives/e_ctz0.html
- [7] Legea nr. 236 din 14 iulie 1930
- [8] Mesrobeanu I - Opere alese, Ed.

- Academiei RPR, 1965
- [9] Petrescu I. - General prof. Zaharia Petrescu și familia sa, NOEMA, vol. X, 2011, 561-575
- [10] Potra G și colab. - Nicolae Titulescu - opera politico-diplomatică, 1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937, partea a-III-a, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pg 50-54
- [11] Rădulescu M. St. - Franța și cultura franceză, spațiu de afirmare a creativității românești, Studii de Știință și Cultură, anul IV, nr. 1(12), martie 2008, pg 114-117
- [12] Rogozea L. - Farmacognozia în pregătirea studenților mediciști din România de-a lungul timpului, Ed. Universității "Transilvania" 2002,
- [13] Rogozea L., Leășu F., Nedelcu L., Bălescu Al., Nemet C. - Three personality of medicine – representative for medical ethics in Romania, Proceeding of the IV Congress of Balkan History of Medicine, Brasov - 22-25 October 2009, Vol. 6 (51) – 2009, Series VI: Medical Sciences, Supplement – proceeding of the IVth Balkan Congress of History of Medicine, pg.15-20
- [14] Rogozea L., Onisâi L., Roxana M. - Nicolae Kretzulescu – anatomist or diplomat of XIX Century, 40th International Congress on the History of Medicine, Budapest, Hungary, August 26- 30, 2006 – pg.759-761
- [15] Stancu E. - Din istoria farmaciei românești interbelice, NOEMA, vol. VII, 2008, pg 61-71
- [16] Tricot J. P. - Victor Gomoiu and the Cantacuzène-Commission. Bulletin of the Transilvania University of Brașov, Vol, 2009, 6: 51.
- [17] Tiffeneau M. – Notice necrologue, gallica.bnf.fr / Bibliothèque de l'Académie nationale de médecine
- [18] Voiculescu C. - Dr. Ion Cantacuzino, Spirit universal, un neobosit patriot, Revista Medicală Română – vol. LIV, nr.4, an 2007, pg 242-243